

УДК: 327 (477):(430)

DOI: 10.24144/2078-1431.2019.1(22).30-44

Ігор Годоров,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій

Наталія Годорова,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ І ГЕОПОЛІТИКИ

У статті розглянуто геополітичні аспекти українсько-німецьких взаємин. Виявлено історичні витoki геополітичної взаємодії України та Німеччини, яка завжди відігравала особливу роль у долі України.

Розглянуто стан українсько-німецьких стосунків у сучасній геополітичній ситуації та з'ясовано характер можливого розвитку взаємодії України та ФРН. За сучасних критичних обставин, спричинених збройною агресією Росії, реальним шляхом зміцнення безпеки Європи є подальше співробітництво України з Німеччиною як за допомогою існуючих механізмів ЄС та НАТО, так і через двосторонню співпрацю.

Ключові слова: українсько-німецькі відносини, безпека Європи, механізми співпраці з ЄС і НАТО, геополітичні виклики.

The article deals with the geopolitical aspects of Ukrainian-German relations. The historical sources of geopolitical interaction between Ukraine and Germany are revealed. Germany has always played a special role in the fate of Ukraine. 100 years ago, it was Germany that contributed to strengthening Ukraine's statehood. Ukraine's independence

gained in 1991 revived the prerequisites for developing German-Ukrainian relations. The condition of Ukrainian-German relations in the current geopolitical situation is considered, and the nature of the possible development of interaction between Ukraine and Germany is outlined. Russia demonstratively challenged the democratic liberal system of values. It is proved that Ukraine should get prepared that both the US and the EU will be incapacitated due to domestic political problems, Russian aggression, and so on. In fact, Ukraine has to rely only on itself. The West's conciliatory position regarding Moscow's control over the Crimea and part of the Donbas will further undermine international law and the main principles underlying the current post-Cold War European order. Current and future international changes will not have a significant impact on the possible settlement of the conflict between Russia and Ukraine in connection with the annexation of the Crimea and the status of the Donbas territory uncontrolled by Kiev authorities. Ukraine puts forward settlement requirements which Russia does not accept. Moscow is not going to review the status quo provided by military means. It is maintained that full control of Kyiv over the territory of the state, including the Crimea, can only be achieved in the long term. Germany objectively found itself at the forefront of the confrontation between Russia and the West. The Federal Republic of Germany began to support the national independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine. Under the current critical circumstances caused by Russian armed aggression, the real way to strengthen European security is to further Ukraine's cooperation with Germany, both through the existing mechanisms of the EU and NATO, and through bilateral cooperation.

Key words: Ukrainian-German relations, European security, mechanisms of cooperation with the EU and NATO, geopolitical challenges.

Німеччина – найбільша за населенням та економікою країна Європи. Україна є найбільшою за територією європейською країною. Наші держави приречені на геополітичну взаємодію.

Студіювання історичного та геополітичного виміру відносин між Україною та Німеччиною в умовах новітньої ро-

сійської агресії має неабияке наукове і практичне значення. Наукові розвідки в цій царині поки є нечисленими. Окремі аспекти проблеми досліджували П. Гай-Нижник, О. Гільченко, В. Горбулін, В. Крушинський, Ю. Радковець, О. Соскін, Г. Старостенко та інші. Проте досліджень саме у визначеному контексті поки ще не було.

Мета статті полягає у розгляді деяких історичних та геополітичних аспектів українсько-німецьких взаємин. Реалізація поставленої мети зумовила постановку таких завдань: виявити історичні витоки геополітичної взаємодії України та Німеччини, дослідити стан українсько-німецьких стосунків у сучасній геополітичній ситуації та з'ясувати характер можливого розвитку взаємодії України та ФРН у контексті новітніх геополітичних викликів.

Виконання відповідних завдань базувалося на основі аналізу правових, історичних, медійних та інших джерел.

Німеччина і німецький світ завжди відігравали особливу роль в історії України. Україна для Німеччини могла бути своєрідною противагою Росії у Східній Європі і стримуючим чинником експансії Москви. Це повною мірою відповідало інтересам відродження України як незалежної і суверенної держави. Німеччина проводила курс на підтримку і реалізацію української національної ідеї. Геополітичні реалії початку ХХ ст. детермінували значну увагу Німеччини до українського питання. Цьому сприяли і безпосередня економічна зацікавленість, і зростання суперечностей у її відносинах з Росією.

П. Рорбах, автор роботи «Неросійські народи Росії і ми», ще наприкінці ХІХ ст. виступав за унезалежнення неросійських народів Російської імперії. Україна потенційно розглядалася головним форпостом у Східній Європі проти експансії Росії на Захід [3, с.14-15]. Керівництво Німеччини спиралося на власні політичні сили, що виступали за незалежність усіх «неросійських сил» Російської імперії. Так, підтримка більшовиків Німеччиною на фоні різкого загострення загальнополітичних і економічних проблем в Росії спри-

яли падінню царського режиму і більшовицькій революції в Російській імперії у жовтні (листопаді) 1917 року. Внаслідок цього розпалася царська Росія, і на її території виник ряд незалежних держав, зокрема Українська Народна Республіка. Відомо, що відразу після укладання Берестейського договору німецький посол у Києві фон Мумм просив відрядити до України відомого прихильника «української ідеї» П. Рорбаха. Звернення до Німеччини по військову допомогу у боротьбі з більшовиками надійшло від українських делегатів після підписання мирного договору, в умовах очевидної кризи уряду УНР. У подальшому німецька адміністрація сприяла зміцненню державності України шляхом трансформації досить аморфної, без сильних лідерів і конкретних національних цілей, Української Народної Республіки у Гетьманат Павла Скоропадського. Незважаючи на наявні проблеми, саме це керівництво стало першою, по-справжньому незалежною владою України, з усіма законодавчими, виконавчими і судовими органами і функціями. На лихо для України, в цей час революційні процеси охопили і саму Німеччину, що призвело до її поразки у Першій світовій війні і капітуляції перед країнами Антанти [8].

За часів Веймарської республіки німецький уряд прагнув до найліпших стосунків із Москвою. Черговий шанс стати незалежною з'явився в Україні під час Другої світової війни, знову ж таки за сприяння Німеччини. Проте сподівання були марними, відсутність німецької підтримки Карпатської України в березні 1939 р. призвело до її захоплення Угорщиною. Втім, ще в березні 1941 року однією із політичних цілей війни Німеччини проти СРСР, як превентивний акт запобігання сталінського вторгнення до Європи, було визначено створення незалежної Української держави. Втім, дуже скоро цей підхід було відкинуто. За часів нацистської диктатури для Гітлера Україна не була самостійним об'єктом у політиці, а існувала лише як частка незрівнянно більшого об'єкта. У своїх розмовах, що стенографувалися, він казав: «Ми візьмемо південну частину України, перш за все

Крим, і зробимо її суто німецькою колонією. Буде неважко вигнати геть населення, яке тут є зараз...» [9, с. 507]. Всупереч настроям значної кількості жителів, які сприймали німецькі війська як визволителів від більшовиків, Гітлер відмовився надати політичну незалежність. І навіть більше, усі спроби створити національні органи влади на окупованих територіях жорстко придушувалися, а до активістів незалежних від гітлерівського режиму національних рухів вживалися масштабні репресії. У сукупності з переходом гітлерівського режиму до репресій і проти мирних жителів це призвело до виникнення абсолютно іншої ситуації — несприйняття гітлерівців більшістю українського населення.

Набуття Україною незалежності в 1991 році відновило німецько-українські відносини. Німеччина однією з перших 26 грудня 1991 р. визнала незалежність України, 17 січня 1992 р. між двома державами були встановлені дипломатичні відносини, а 17 лютого першим послом іноземної держави в Україні став посол ФРН у Києві фон Бассевітц. Спільна декларація про основи взаємин між ФРН та Україною наочно продемонструвала нову концепцію політики ФРН стосовно України. «Федеративна Республіка Німеччина і Україна... пам'ятають злощасні етапи нещодавньої європейської історії... і прагнуть зробити свій внесок заради миру в Європі і в усьому світі. Це відповідає глибинним потребам німецького і українського народів» [10, с. 339]. Індикатором стану двосторонніх відносин стали взаємні візити вищого керівництва, оскільки вже сам факт їх здійснення засвідчував наявність у політичного істеблїшменту прагнення до зміцнення різнопланових зв'язків.

Підтримка Німеччини – визнаного лідера інтеграційних процесів на континенті – означала для України готовність Європи співпрацювати з нею як із перспективним, передбачуваним партнером, визнання її вагомим чинником політичної стабільності в європейському просторі. З 1998 р. було започатковано проведення щорічних політичних консультацій на вищому рівні. В грудні 2001 р. федеральний канцлер

Г. Шрьодер пообіцяв, що Німеччина буде «відвертим і щирим партнером» України на її шляху в Європу. Президент України Л. Кучма, у свою чергу, заявив про те, що він вважає дуже важливою підтримку Німеччиною прагнення України вступити в Європейський Союз. Природно, що серед країн Європейського Союзу Німеччині належить провідне місце у зовнішньоторговельному обороті України. Серед країн ЄС Німеччина посідає провідне місце і за обсягами інвестицій.

З початку 2014 р. проблематика класичної геополітики, балансу сил, боротьби за території та сфери впливу знову стала актуальною. Підтвердженням цієї тези є російська анексія Криму та її інвазія в Східну Україну. Ці події стали першою, з часів закінчення Другої світової війни, спробою силової зміни європейських кордонів такого масштабу. ФРН відповідно реагувала на це. На засіданні Європейської Ради 6 березня 2014 р. за наполяганням Берліна було прийнято рішення про запровадження трьох рівнів санкцій проти Росії.

Росія демонстративно кидає виклик системі цінностей, яка склалася за підсумками Другої світової, а також «Холодної» війни. Немає сумнівів, що від відповіді, яку отримає Росія на свою агресивну стратегію, в майбутньому залежатиме європейська безпека. Російська агресія здійснюється комплексно і включає в себе інформаційно-пропагандистську складову, економічний і дипломатичний тиск, а військові операції проводяться приховано, з використанням незаконних збройних формувань. Наразі гібридна зброя застосовується не лише проти України, але і проти країн Заходу і застосовується вдало. Постраждали від гібридної агресії не готові визнати, що вони стали жертвами гібридної війни. Росія втручається у вибори в інших державах. Демократична модель держави обмежена у своїх можливостях реагувати на приховані загрози своїй безпеці – Росія перейшла у масштабний наступ, який щедро нею спонсорується. Відносно незначні видатки на таку діяльність мають вибуховий геополітичний ефект [2].

В Німеччині майже безкарно відбувається потужна пропагандистська діяльність РФ. Механізми реалізації є

різними: власне проросійська дезінформація, спотворення фактів війни на Донбасі, створення проросійських організацій та відповідних сайтів новин, які висвітлюють новини у потрібному ракурсі. Основні меседжі пропаганди – це створення ворожого образу США та поширення дезінформації щодо «нацистської» влади в Україні та великої кількості неонацистських організацій. ФРН, як і всі країни Євросоюзу надзвичайно уразливі до поширюваних Росією пропаганди і дезінформації і намагаються активізувати зусилля, щоб їм протистояти. Росія використовує різні канали і засоби, включаючи кібератаки і поширення фейкових новин.

Тому не дивно, що ілюзії щодо Росії зберігаються. До того ж існує вельми потужний економічний чинник. Німеччина зазнає найбільших втрат в експорті через санкції ЄС, запроваджені щодо Росії через її агресію в Україні. За дослідженням Інституту світової економіки в Кілі серед країн Заходу втрати Німеччини у торгівлі становлять 40%, у той час як інші ключові геополітичні гравці мають набагато менші втрати (Велика Британія – 7,9%, Франція – 4,1%, США – 0,6%) [4].

Ситуація навколо побудови газогону «Північний потік-2» (Nord Stream-2) у швидкому темпі виходить за межі економічних відносин, набуваючи геополітичного звучання. Власне, у цьому немає нічого дивного, адже Росія протягом тривалого часу використовує енергетичну зброю у сфері великої політики. Ще з початку 2000-х років Кремль намагається використати власні можливості у сфері експорту вуглеводнів для вирішення політичних завдань, прагнучи змусити Захід вести діалог із ним на рівних. Першою подібною спробою можна назвати ініціативу тристороннього газотранспортного консорціуму Росії, України та Німеччини, підтримка якої дозволила Г. Шрьодеру перебратися у крісло директора компанії Nord Stream після завершення його повноважень на посаді канцлера ФРН [1]. На відміну від енергетичного протистояння 2000-х років, своє вирішальне слово у ситуацію з «Північним потоком-2» намагаються сказати Сполучені Штати. Не варто вважати їх філантропами та бла-

годівниками, просто у контексті прагнення Росії посилити власний вплив у Вашингтоні мають наміри відповідати асиметрично та доволі жорстко. В Спільній заяві Комісії стратегічного партнерства Україна – США в листопаді 2018 р. було підкреслено важливість продовження координації зусиль, спрямованих на припинення реалізації будівництва російських трубопроводів, які зашкодять економічній та стратегічній стабільності України, таких, як «Північний потік-2» та друга лінія «Турецького потоку» [7]. Як тільки російський газ наповнить труби газопроводу «Північний потік-2» в обхід України і Східної Європи, у Кремля більше не буде причин стримувати себе для подальшого наступу. У питанні «Північного потоку-2» у Європи є вибір: підтримати тих, хто підтримує її, або побудувати непотрібний газопровід, який з'єднує Європу з тими, хто відкрито її зневажає. Не випадково, що в Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік серед пріоритетних завдань на поточний рік вказано на вжиття заходів для припинення реалізації енергетичного проекту «Північний потік-2» [5]. Будівництво газопроводу Nord Stream 2 шкодить інтересам Польщі та України, зате Росії дозволить зберегти статус постачальника сировини до Європи, а з Німеччини зробить великий енергетичний хаб. У цьому контексті дуже важливо, що Україна отримує підтримку з боку Сполучених Штатів.

Водночас варто згадати, що політика ФРН дозволяє зберігати єдність Європейського Союзу в питанні його ставлення до режиму В. Путіна. Це формує найпотужніший чинник стримування наступу Москви на об'єднану Європу, а також створює передумови для врегулювання ситуації навколо України і відновлення її територіальної цілісності як однієї із складових зміцнення безпеки і відновлення стабільності в Європі.

Варто зазначити, що в сучасній геополітичній ситуації ціннісні мотиви продовжують боротьбу з суто меркантильними. До безсумнівних позитивів варто віднести те, що з початком російської агресії Німеччина й німецькі політики ста-

ли виділяти Україну як політичну й культурну самість. Але для того, щоб ця тенденція зберігалася, Україна має стати українською – стати політичною і культурною ідентичністю. Вона відповідальна за європейські цінності перед Європою, перед Заходом, передусім життями солдат, десятками тисяч смертей.

Останнім часом у Німеччині деякі політики бачать Україну як проблему для Європи. Але насправді сьогодні Україна скоріше є частиною вирішення багатьох проблем, у тому числі у відносинах між Європою і Росією. Для того, щоб це усвідомити, Німеччині потрібно позбутися ілюзій щодо Росії. Насамперед варто перестати де-факто ставитися до Російської Федерації як до демократичної і цивілізованої держави, адже вона за визначенням не може вести очевидно демократичну політику, не може існувати цивілізована держава з нецивілізованою, авторитарною владою. Російська Федерація реагує лише на конкретні прояви сили своїх опонентів, а не на декларації, дипломатичні демарші тощо. Західним партнерам варто врахувати, що Росія розглядає Україну як свого екзистенційного ворога, ставить під сумнів її право на існування як незалежної держави та переслідує остаточну мету – тотальне знищення України як суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності.

На сьогодні готовність Німеччини до протидії серйозним збройним конфліктам чи прямій військовій агресії є вкрай низькою, оскільки безпекова політика базується на застосуванні нормативних інструментів, тобто «м'якої сили». Вона може бути ефективною для підтримання стабільності, але цілком неприйнятна для нейтралізації жорстких викликів у сфері безпеки. Німеччина об'єктивно опинилася на передньому краї протистояння Росії із Заходом. Саме ця обставина і примусила ФРН стати на шлях підтримки національної незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України як вагомого чинника у стримуванні режиму В. Путіна. Проте, на жаль, цей чинник не дістає повної і беззаперечної підтримки з боку німецького суспільства, включно

з рядом політичних сил і окремих політиків ФРН. Так, основним союзником В. Путіна в Німеччині є енергетичне лобі на чолі з колишнім федеральним канцлером Г. Шрöderом. Крім того, політику Росії відносно України підтримує ряд німецьких лівих партій. На знятті санкцій наполягають і окремі політико-бізнесові кола (у тому числі представники великого бізнесу ФРН), що зацікавлені у відновленні нормальних торговельно-економічних стосунків з Росією. З аналогічними вимогами — на підтримку Росії і проти України — виступають проросійські і антиукраїнські ультраліві, націоналістичні і євроскептичні (ізоляціоністські) партії як у ФРН, так і в інших країнах Європейського Союзу. Показово, що до дев'ятого складу німецького парламенту вперше потрапила правопопулістська партія «Альтернатива для Німеччини» (отримала 12,6 %). Її електорат зосереджений переважно в східних землях (колишня НДР), де російські впливи є більш потужними [2]. Про певну суперечливість німецької політики свідчать виступи очільників ФРН. Федеральний президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр вважав, що анексія Криму всупереч міжнародному праву та дії Росії у Східній Україні серйозно ускладнюють стосунки з Росією. ФРН бажає кращих відносин з Росією. Але Росія сьогодні схиляється у визначенні свого майбутнього більше до відмежування від Заходу, аніж до співпраці з ним. Міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас в травні 2018 р. теж вважав, що санкції не є самоціллю. Але згадує чітку причину, а саме: анексія Криму всупереч міжнародному праву і дії Росії на Сході України. Водночас Маас наголосив, що і надалі критикуватиме Росію з окремих питань, однак водночас заявив про готовність до діалогу. Міністр оборони Німеччини Урсула фон дер Ляєн певна, що Путін не цінує слабкості. На її думку, у питанні санкцій проти РФ необхідно наполягати на виконанні Росією своїх обіцянок. Лише після цього можна вести мову про пом'якшення санкційного тиску. У цій ситуації важливо зберегти готовність до діалогу з Москвою «з позиції єдності та сили».

Донедавна Німеччина традиційно витрачала на оборону значно менше за своїх союзників. В умовах більшої самоізоляції США від світових справ, нарощування ними конфронтації навіть зі своїми традиційними союзниками, Німеччині нарешті довелося визнати, що Європі віднині доведеться покладатися лише на власні сили. З одного боку, ФРН, уперше з часів Другої світової війни, вислала російських дипломатів без висунення підозр у шпигунстві. За останні роки Німеччина запровадила санкції проти РФ, постійно підвищує видатки на оборону і в складі контингенту НАТО розмістити сили бундесверу в Литві. Разом із тим німецька влада намагається продовжувати діалог з Росією, що останнім часом дедалі частіше підкреслюється на всіх владних рівнях і в мас-медіа. А. Меркель характеризує відносини з Росією як «стратегічний інтерес». Проблемою для канцлерки є той факт, що офіційна позиція Німеччини істотно розходиться з громадською думкою. Згідно з квітневим опитуванням Forsa 2018 р., одного з провідних соціологічних німецьких інститутів, 94% (!) населення ФРН вважають важливими добрі відносини з Росією, а більш жорстку позицію щодо РФ назвали хибною 64% опитаних. Більш ніж три чверті опитаних вважають, що саме Д. Трамп становить відчутнішу загрозу миру у світі, ніж В. Путін [2]. У 2017 р. у Німеччині провели дослідження: яке сприйняття України переважає в німецькому суспільстві. Дослідження «Україна очима Німеччини: уявлення та сприйняття країни в перехідний період» ретельно фіксує широкий спектр думок експертів ФРН щодо становища в Україні, його сприйняття, розуміння і недостатнє розуміння в сьогоденній Німеччині. Якщо зацікавлення українців Німеччиною завжди було високе, то в Німеччині зацікавлення Україною й інформацією про неї почало зростати лише недавно. Це дослідження України не є статистичним дослідженням ставлення німців до України, а глибоким якісним вивченням вражень, тлумачень, думок, поглядів, оцінок, стереотипів, знань і очікувань, які існують у Німеччині щодо України. Як свідчить дослідження, з 2014 р. над німецьким

сприйняттям України тяжіють три негативних «К»: Krieg, Krise, Krim — тобто [військовий] конфлікт, криза, Крим. Два інших «К» з позитивними конотаціями — колись знаменита футбольна команда «Динамо-Київ» і прізвище Кличко.

Україні варто налаштуватися на те, що і США, і ЄС у зв'язку з внутрішньополітичними проблемами, російською агресією тощо виявляться недієздатними. Навіть якщо окремі політики і розуміють всю серйозність становища, їм навряд чи вдасться налаштувати свою політичну систему на серйозні дії, тому вони будуть діяти без найменшого ризику для себе, заперечуючи будь-які наслідки власної діяльності або бездіяльності. Україні, по суті справи, доводиться покладатися тільки на себе. Позиція Заходу щодо контролю Москви над Кримом і частиною Донбасу сприятиме подальшому підриву міжнародного права та основоположних принципів, що лежать в основі нинішнього європейського порядку, сформованого після холодної війни. Актуальні і майбутні міжнародні зміни не матимуть значного впливу на можливе врегулювання конфлікту між Росією і Україною у зв'язку з анексією Криму і статусом непідконтрольних київській владі територій на Донбасі.

Нинішня ситуація складається так: Україна висуває вимоги щодо врегулювання, на які не йде Росія. Бажана мета – повний контроль Києва над територією держави – в будь-якому випадку може бути досягнута лише у віддаленій перспективі [6]. І це, можливо, є непоганим варіантом у контексті євроатлантичної та європейської інтеграції України, бо населення окупованих нині територій в переважній більшості завжди виступало проти цього вектору розвитку.

З точки зору міжнародної безпеки Східна Європа – це зона, де немає ефективної системи вирішення військових, політичних та економічних конфліктів, їх попередження та підтримки мирного співіснування. Донбаська війна, що почалася в 2014 р. і продовжується до цих пір, анексія Криму, а також російсько-грузинський конфлікт 2008 р. показали, що ні ОБСЄ, ні ООН, ні Рада Європи, ні СНД, ні будь-яка інша

міжнародна організація не можуть надійно забезпечити недоторканність кордонів і мир у нашому регіоні, або швидко припинити конфлікт, що розгортається.

Отже, історичний та геополітичний виміри українсько-німецьких взаємин мають багато аспектів. Існує певне історичне підґрунтя геополітичної взаємодії України та Німеччини. Ця взаємодія набуває нового наповнення в сучасній геостратегічній ситуації. Проте зберігається суперечливість між німецькими демократичними і ліберальними ціннісними засадами, які обумовлюють підтримку України в умовах російської агресії та бажанням «зрозуміти Росію», зокрема завдяки меркантильним інтересам та впливу російської пропаганди. Водночас немає розумної альтернативи подальшому співробітництву Німеччини та України як за допомогою існуючих механізмів ЄС та НАТО, так і через двосторонню співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбулін В. Втрачені й невтрачені ілюзії. Україна у глобальних вимірах сучасного світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2254046-vtraceni-j-nevtraceni-iluzii-ukraina-u-globalnih-vimirahsucasno-govitu.html>
2. Гуцал С. «Симетрія асиметрії» Берліна // Дзеркало тижня. – 2018. – 15 червня.
3. Каменецький. І. Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза // Український історик. – 1968. – № 4.
4. Німеччина зазнає найбільших збитків через санкції проти РФ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/14/7075046/>.
5. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік. Указ Президента України №89/2018. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/892018-23882>
6. Российско-украинский конфликт в контексте геополитических перемен. Материалы для трехсторонней экспертной встречи 27-28 февраля 2017г., Берлин. – Киев, 2017.

7. Спільна заява Комісії стратегічного партнерства Україна–США. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/68610-spilyna-zajava-komisiji-strategichnogo-partnerstva-ukrajina--ssha>
8. Україна в стратегічних планах Німеччини. URL:<http://litopys.org.ua/ukrxx/r13>
9. Hitler's secret conversations, 1941 – 1944, New York, 1953.
10. Klaus Kinkel «Deutschland in Europa» // Europa-Arhiv, 1994.

REFERENCES

1. Horbulin, V. (2017). Vtracheni I nevtracheni ilyuzii. Ukraina u hlobalnykh vymirakh suchasnoho svitu [*Lost and Unlost Illusions. Ukraine in the Global Dimensions of the Modern World*]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2254046-vtracheni-j-nevtracheni-iluzii-ukraina-u-globalnih-vimirahsuchasnogo-svitu.html> [in Ukrainian].
2. Hutsal, S. (2018). Simmetriia asymetrii Berlina [*Symmetry of Berlin's Assymetry*]. Dzerkalo tyzhnia. – 15 June [in Ukrainian].
3. Kamenetskii, I. (1968). Nimetska polityka suproty Ukrayiny v 1918-mu rotsi ta yii istorychna heneza [*German Policy against Ukraine in 1918 and its Historical Genesis*]. Ukrayinskii istoryk. No. 4., pp. 14-15 [in Ukrainian].
4. Nimechchyna zaznaie naibilshykh zbytkiv cherez sanktsii proty RF (2017). [*Germany Suffers the Most Damage through Sanctions against the Russian Federation*]. Yevropejska Pravda. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/14/7075046/> (accessed November 10, 2018) [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Richnoii natsionalnoii prohramy pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO na 2018 rik. Ukaz Prezydenta Ukrainy №89/2018. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy [*On Approval of the Annual National Program under the auspices of the Ukraine-NATO Commission for 2018. Decree of the President of Ukraine No 89/2018. Official online representation of the President of Ukraine*]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/892018-23882> (accessed November 11, 2018) [in Ukrainian].
6. Rossiisko-ukrainskii konflikt v kontekste heopoliticheskikh perymen. [Russian-Ukrainian Conflict in the Context of Geopolitical Changes]. *Materialy dlia trekhstoronnei ekspertnoi vstrechi 27-28 fevral-*

- ia 2017, Berlyn (2017) – *Materials for a Tripartite Expert Meeting, February 27-28, 2017, Berlin*. Kyev [in Russian].
7. Spilna zajava Komisii stratehichnoho partnerstva Ukraina – SSHA (2018). [*Statement of the Ukraine-US Strategic Partnership Commission*]. Retrieved from <https://usa.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/68610-spilna-zajava-komisiji-strategichnogo-partnerstva-ukrajina--ssha>(accessed November 25, 2018) [in Ukrainian].
 8. Ukraina v stratehichnykh planakh Nimechchyny [*Ukraine in the Strategic Plans of Germany*]. Retrieved from <http://litopys.org.ua/ukrxx/r13.htm>(accessed November 10, 2018) [in Ukrainian].
 9. Hitler's secret conversations, 1941—1944 (1953). New York, p. 507 [in English].
 10. Kinkel, Klaus. Deutschland in Europa (1994), Europa-Arhiv. No 12, p. 339 [in German].